

הרמב"ם פ"ד מהל' עבודה זרה ה"ד כתב וז"ל אין אחת מערי מקלט נעשית עיר הנדחת שנאמר באחד שעריך ולא ירושלים נעשית עיר הנדחת לפי שלא התחלקה לשבטים. ואין עושין עיר הנדחת בספר כדי שלא יכנסו עבדי כוכבים ויחריבו את ארץ ישראל ואין בית דין אחד עושה שלש עירות הנדחות זו בצד זו רבל אם היו מרחקות עושה עכ"ל.

נראה בעליל מדברי הרמב"ם שיש חילוק יסודי בין זה שערי המקלט וירושלים אינם נעשים ערי הנדחת, לזה שאין עושין עיר הנדחת בספר, וכן שאין בית דין אחד עושים שלש עירות. שבערי מקלט וירושלים התבטא הדין בהלשון "נעשית" ומשמע שזה שאינה נעשית עיר הנדחת היא דין מחמת עצמה בין אם הובא הדין לפני הסנהדרין או לא. ואילו בזה שאין עושין בספר עיר הנדחת וזה שאין בית דין אחד עושים שלש עירות הנדחות זו בצד זו, שינה הרמב"ם את לשונו וכתב "אין עושין" ומשמע שזה ציווי להסנהדרין.

והנה פשיטא דא מילתא שדין תורה לא ניתנה הרשות לדיין לומר שאע"ג שמשורת הדין איש זה חייב ממון או מלקות או מיתה מן ההרגש אינו רוצה לחייבו. שהרי תפקיד הדיין אינו לפסוק מה שנראה לסברת עצמו אלא מה שלפי עיניו היא ההלכה. ומזה מוכרח שאע"ג שעל ידי הפסק דין חל חיוב תשלומי קנס או מלקות בפועל על הנידון, אין לומר שלפני זה לא היה חייב הממון או המלקות, אלא לעולם היה חייב מפני שעבר על האיסור (עכ"פ בידי שמים), ועכשיו נפסק כן בבית דין.

ולפ"ז ראוי להתבונן בזה שכתב הרמב"ם שאין להסנהדרין לעשות עיר הנדחת בספר, שמצד אחד ניתן לומר שזה רק דין שאין לפסוק כן על עיר ספר, אבל זה שאינה עיר הנדחת אינו פסק דין. ומאידך גיסא ניתן לומר שיש חיוב מסוימת על הבית דין לפסוק שדין זה אינה עיר הנדחת.

ונראה להכריע כצד השני דאי תימא שאינם פוטרים את העיר, הרי עצם החיוב נשאר על העיר, וכמו במי שחייב מלקות וכדומה, וא"כ אין לדון יחידי העיר שעבדו עבודה זרה בסקילה הואיל ועדיין לא נגמר את דינם, כמבואר בגמ' סנהדרין (דף קיב ע"א) שפסק הדין של הסנהדרין הוא גמר הדין של דינם הראשונה עיי"ש.

ויש לומר שהרמב"ם דקדק כן מדתנן (סנהדרין דף ב ע"א) אין עושין עיר הנדחת אלא על פי בית דין של שבעים ואחד, אין עושין עיר הנדחת בספר, ולא שלש אבל עושין אחת או שתיים עכ"ל. ובהשפקה ראשונה אינו מובן מה ענין לכאן שאין עושים עיר הנדחת בספר, והרי הכא איירינן באיזה דינים באים לפני איזה בתי דינים, שדיני ממונות בשלשה, דיני נפשות בעשרים ושלשה וכו'.¹

וייתכן לומר שמתוך קושיא זו הכריע הרמב"ם שכוונת תנא דמתני' הוא שזה שאין עושין ערי מקלט בספר הוא דין על הסנהדרין דווקא, וכמו שרק בית דין הגדול יכולים לעשות עיר הנדחת, כמו כן הם מזהירים שאין לעשות עיר הנדחת בספר. ובזה יובן למה לא שנינו כאן שאין ירושלים וערי המקלט נעשים עיר הנדחת, שהרי דינים אלו אינם תלויים בהבית דין, אלא העיר עצמה מפקיע ממנה היכולת שיחול עליה דין עיר הנדחת. ובאמת יש לומר יותר מזה, שהרמב"ם ס"ל שכוונת המשנה הוא שאין עושין עיר הנדחת בספר, אבל עושין אותם חייב מיתת סקילה, דהכי יש לדקדק ממה שכתב להלן (בהלכה ו') נמצאו כל העובדים מעוטה סוקלין אותן ושאר העיר נצול נמצאו

¹ עיין בר"י מלוניל שנדחק דאידי דמיירי בשאר דיני עיר הנדחת הזכיר גם כן דינים אלו. וקשה שהרי לפ"ז למה לא הזכיר התנא שאין ירושלים נעשה עיר הנדחת. וגם דוחק הוא שהרי למה דווקא בערי הנדחת שנינו דינים שונים ולא הוסיף התנא דינים שונים בעגלה ערופה וקידוש החודש, ואולי י"ל שבמש"כ שאין עושים ערים אלו לתל עולם נתכוון למש"כ בדעת הרמב"ם.

רבה מעלין אותן לבית דין הגדול וגומרין שם דינם והורגין כל אלו שעבדו בסיף עיי"ש. ומשמע שעד שבאים לבית דין הגדול לא זו בלבד שלא נגמר הדין שהעיר עצמה היא עיר הנדחת וישוביה חייבים בסיף אלא אפי' דינם לסקילה לא נגמרה על פי בית דין הקטנה².

אכן שדעת רש"י אינו כן, שכתב לפרש מה שלמדנו להלן (דף קיא ע"ב) מקרבך ולא מן הספר שמשמע באמצע ולא מן הספר שאם היתה עיר של ספר בין מחוז עובדי כוכבים למחוז ישראל אינה נעשית עיר הנדחת דגזרת הכתוב היא שלא תעשה עיר הנדחת עיי"ש. וממה שכתב רש"י אינה נעשית עיר הנדחת משמע שכיון שהוא גזרת הכתוב הדין עיר הנדחת לא חל עליה מעליו.

וכן נראה שרש"י חולק על הרמב"ם וס"ל שעל ידי בית דין של כ"ג נפסק דין לסקילה, שהרי למדנו (דף קיב ע"א) איתמר רבי יוחנן אמר דנין וסולקין וריש לקיש אמר מרבה להם בתי דינין ופרש"י (ד"ה ור"ל) וז"ל מרבים להם בתי דינים כדי שתתקבלן עדותן ביום א' ויגמור דין כולם ביום אחד עיי"ש. ומבואר שאפי' לדעת ריש לקיש ס"ל לרש"י שבית דין הקטנה גומר את דינם לסקילה³.

² ועיין בפיה"מ סנהדרין פ"א מ"ה ומשמע שדין סקילה נתקיים על ידי בית דין הגדול דווקא. ושוב ראיתי ברשימות שיעורי מרן הגר"ד הלוי שכתב עדי"ז לפרש למה הביא הרמב"ם טעמא דרבי שמעון. ולא נהירא שהרי אפי' לפי החולקים על רבי שמעון עדיין יש מקום לפסוק שעיר זו הוי עיר ספר. ובזה ניחא מה שכתב רש"י בדף ב ע"א (ד"ה בספר) שיש לומר שיש גזירת הכתוב עם נתינת טעם, ודוק.

³ והנה בהמשך הגמ' פרכין איני והאמר רבי חמא בר יוסי אמר רבי אושעיא והוצאת את האיש ההוא או את האשה ההיא איש ואשה אתה מוציא לשעריך ואי אתה מוציא כל העיר כולה לשעריך עיי"ש. והנה אי נימא שלפי ההו"א ריש לקיש ס"ל שהבית דין הקטנה גומר את דינם אין כאן שאלה

ויש לומר שרש"י והרמב"ם לשיטתייהו אזלי, שהרמב"ם ס"ל שלא נפסק מידי על ידי הבית דין של כ"ג בעיר הנדחת וכל גמר הדין הוא על ידי הסנהדרין, ולפ"ז בעיר ספר הסנהדרין פוטרם אותם ממיתת סף, ומחייבים אותם במיתת סקילה. ורש"י פליג וס"ל שהפסק דין לסקילה כבר נפסק על ידי הבית דין של כ"ג, והסנהדרין רק מבררים שהיא עיר ספר, אבל אין בזה משום פסק דין, ונמצא שאין עושין עיר הנדחת בספר אינו דין שנעשה על ידי בית דין הגדול אלא בעצם העיר.⁴

בכלל שהרי אין אנו מוצאים רוב העיר למיתה רק לגמור את דינם ולפ"ז היה יותר נראה שהשקו"ט מבסס שיטת רבי יוחנן.

ולפ"ז א"א לומר שלמסקנת הסוגיא קי"ל כר"י הואיל ואנו דוחים שיטתו מן ההלכה, ולפ"ז דוחק לפרש שלפי המסקנה באמת אין פוסקין את הדין בכלל שהר"ז לא כרבי יוחנן ולא כריש לקיש, ולפ"ז נמצא שרש"י חולק על הרמב"ם בזה לדינא. (ואע"ג שיש לדחות שמזה שהגמ' דן בשיטת רבי יוחנן יש ראי' דקי"ל כוותיה נראה שאי משום הא לא קשיא שלפ"ז ייתכן לומר שיש לפרש מסקנת הסוגיא קרוב יותר לשיטת ריש לקיש דהיינו שאנו פוסקים הדין תרי זימני). ועיין בשו"ת חת"ס חו"מ ס"י כ"ד שהאר"ך לבאר דעת הרמב"ם בפירוש הסוגיא. ועיין ברמ"ה (הובא בקובץ שיטת קמאי ח"ב עמ' אלף עת"ר) שכתב שהשקו"ט מבסס שיטת ריש לקיש דווקא ולרבי יוחנן אין להקשות מידי שהרי לדעתו אנו סוקלים רק יחידים וא"ז נקרא רוב ולא זכיתי להבין דבריו הקדושים.

⁴ עיין מנ"ח שם אות כ"ב שנקט בפשיטות שיש גמר דין לסקילה, ובעינים למשפט (מכות דף ב ע"א) העיר שלכאורה אין שם גמר דין. ויש להביא סעד לזה מסתימת הכתובים בפרשת העיר הנידחת. ולפי מה שכתבנו נראה שזה תלוי באשלי ברב, אך עיין לקו"ש חלק ט' פ"ר ראה, וכעת צ"ע.

והנה להלן בהל' ו' כתב הרמב"ם בתוך דבריו שאחר כך שולחים להם שני תלמידי חכמים להזהירם ולהחזירם אם חזרו ועשו תשובה מוטב ואם יעמדו באולתן בית דין מצוין עיי"ש. ועיין בצפנת פענח שר"ל שלדעת הרמב"ם רק העונש סף נפקע מהן ולא מיתת סקילה. אך לפי מש"כ יש לומר שבאמת

ועיין בכת"י קאופמן ובדקדוקי סופרים שנוסח המשנה היא אין עיר נידחת בספר ולא שלוש עיר נדחת. ולפי נוסח זה יוסלק הראי" שכתבנו לשיטת הרמב"ם, ולפ"ז י"ל שבזה פליגי רש"י והרמב"ם, שלפני הרמב"ם היה הנוסח כמו שהוא לפנינו, ורש"י פליג כיון שהיה לו נוסח אחרת בהמשנה.

אמנם א"ז מוכרח, שהרי אפי' אי תימא הכי עדיין צריך ליישב לדעת רש"י למה תנן דינים אלו במתני' וגם לא תני זה שאין עיר הנדחת בירושלים ובעיר מקלט. וי"ל שרש"י ס"ל שהמקור לחלק זה של המשנה היה ברייתא שדן בכמה פרטי דינים של עיר הנדחת ורבי העתיק הברייתא כצורתה⁵ ולפ"ז נקודת המחלוקת רש"י והרמב"ם הוא במתודולוגיה, ואם כן אפי' אם ננקוט שהנוסח לפני רש"י היה שווה להנוסח שהיה לפני הרמב"ם יש לומר כן.

ובזה יש ליישב שאלת המנ"ח (מצוה תס"ד) על הרמב"ן (פ' שופטים) שגם קבלת עדות לדיני נפשות בעי' בית דין עשרים ושלושה, שהרי לפ"ז למה מהני בית דין של כ"ג לפסוק דין סקילה בעיר הנידחת לפני שנפסק הדין על חצי העיר ומביאים הפסקי דינים לבית דין הגדול שבירושלים. ולפי מה שכתבנו יש לומר שזה קשה רק לדעת הרמב"ם שסנהדרי קטנה רק מקבלים עדות, אבל לדעת רש"י שפיר יש לומר שכיון שהם שני פסקי דינים שונים זה מזה לא נאמר הדין של עיר הנידחת על פסק דין של הבית דין של כ"ג, וכש"נ.

גם מיתת סקילה היא דין בבית דין הגדול וגם אינו דין בהיחידים של העיר אלא על הציבור, ולפ"ז יהיו פטורים לגמרי, ועי"ש בלקו"ש.

⁵ לסקירה כללית של שיטות החוקרים בזה עיין בשו"ת שרידי אש ח"ד עמ' רכ"ה, וכך היא דרכו של תלמוד עמ' ט"ז.